

**XVI. YÜZYILDA ORTA ASYA'DA OLUŞAN SİYASİ
GELİŞMELER VE KAZAKLARIN
Uluslar arası Plâtförmde Ortaya Çıkışları**

Doç. Dr. MedihaAKARSLAN*

GİRİŞ

Soğuk savaşın sonucunda Avrasya ekseninde ortaya çıkan oluşumlar, Orta Asya ve Doğu Avrupa'da gelişmiştir. Esasında, Sovyet Birliği sisteminin çöküşünün en önemli sonuçlarından biri, 1917 Bolşevik İhtilâlinde itibaren Sovyetler Birliği'nin egemenliği altında bulunan Türk cumhuriyetlerinin bağımsız birer devlet olarak, uluslar arası plâtförmde birer siyasî aktör olarak girmeleridir.

Kazakistan da bu cumhuriyetlerden biridir. Nitekim, Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucunda birdenbire de-Facto olarak kendisini bağımsız bulan Kazakistan 25 Ekim 1990 tarihinde Sovyetler Birliği'nden ayrılarak egemenliğini ilân etti. Bu durum, öbür Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kazakistan'a da merkezî hükümete karşı yetkilerini artırma fırsatı verdi .

Sovyetler Birliği'nde dağılma sürecinin hızlanmasıyla, Kazakistan 16 Aralık 1991'de bağımsızlığına kavuştu. Bazı görüşlere göre, hürriyet, bu ülke insanını, onların isteğinin ve hayallerinin çok üstünde, başka güçlerin etkisiyle "gökten düşmüşçesine" ansızın yakaladı¹.

Bütün Türk cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Kazakistan ve Kazak kavramları Türkiye için Sovyetler Birliği dağılmadan önce,

Dumlupınar Üniversitesi İİB öğretim üyesi; Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İktisadî ve İdarî Bilimler Fakültesi misafir öğretim üyesi.
AKARSLAN, M. *Değişen Dünya Dengeleri ve Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, s. 85.

¹ KIRIMLI, M. "Kazakistan (Kozakların Değil) Kazakların Vatanıdır", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 16 Haziran 1997, Ankara, s. 1223.

yani 1990'dan önce Türkiye için bir *terra incognita* (bilinmeyenler ülkesi) durumundaydı.

Yüz ölçümü yaklaşık olarak 2,7 milyon kilometre kare, başka bir ifadeyle Türkiye'nin dört katı büyüklüğünde olan Kazakistan, yeni Türk cumhuriyetlerinden (YTC) biridir. Bağımsızlıklarını kazandıktan sonra, yeni Türk cumhuriyetleri olarak tanımlanan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan, kuzeyde Çarlık Rusyası (SSCB, Rusya Federasyonu) güneyde İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan, batıda Çin arasında bulunan, açık denizlere çıkışı olmayan, toplam nüfusuna göre çok geniş bir coğrafyaya sahip olmanın sıkıntısını tarih boyunca çeken genel bir yapıya sahiptir³.

Yeni Türk cumhuriyetleri zengin tabii kaynaklara sahiptir. Fakat bu tabii kaynakların büyük bir kısmını, dünya pazarlarına ulaştırılmamaktadırlar. İşte bu şartlar altında Kazakistan'ı incelediğimiz zaman, batı ülkeleri için Kazakistan'ın cazip olmasının önemli sebepleri şunlardır .

1. Kazakistan'ın kömür rezervleri; Kazakistan'daki kömür rezervleri dünyanın hiçbir yerinde olmayan ve hiç zorlanmadan çıkarılmağa hazır durumda hemen toprağın üzerinde (Open-Pit) denilen durumdadırlar. Özellikle Karaganda ve Ekibastuz bölgelerindeki kömür rezervleri bu biçimdedir.

2. Kazakistan'ın batı için önem arz etmesinin bir sebebi de, Kazakistan'ın petrolüdür. Hazar denizinin kuzeydoğusu, Atırovski Gurbey sınırları içinde geniş petrol yatakları vardır. Kazakistan'da petrol ve kömürden başka, krom, altın, bakır, polimetal ve demir madenleri de bulunmaktadır. Ayrıca bunların üretimi de yapılmaktadır.

Kazakistan bir kömür ve petrol merkezi olmasının yanı sıra, Sovyetler Birliği döneminde ekilebilir toprakların 1/5'i Kazakistan'da bulunmakta idi. Yine Kazakistan hayvancılıkta Sovyetler Birliği döneminde birinci sırada idi.

³ KANPOLAT, Hasan. "Bağımsızlıklarının Beşinci Yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 15, Haziran 1997 Ankara, s. 1103.

⁴ KIRIMLI, a. g. m., s. 1223.

Ayrıca Sovyet uzay üssü merkezi de Kazakistan'da yer alır. Yeni Türk cumhuriyetleri özellikle Türkiye için tarihî, kültürel ve iktisadî bağlar günümüz ve geleceğimiz bakımından genel dış siyaset içerisinde, Orta Asya'nın yeri, bölgenin Türkiye ile ilişkileri, küresel ve bölgesel güçlerin Orta Asya siyasetlerinde gelişim seyri konularında yoğunlaşmak zorunda olduğumuzdan Orta Asya'yı bütün özellikleri ile iyi bilmemiz gerekir.

Ancak, Orta Asya'nın, uluslar arası ilişkiler tarihinden (siyasî tarih) soyutlanmış olarak incelenmemesi gerekir. Orta Asya geniş bir tarihî ve siyasî yelpaze içinde değerlendirilmelidir. Tabiidir ki, her hangi bir toplumu incelerken tarihini, kültürünü iktisadını ve jeopolitik konumunu ele almadan başarılı sonuçlar elde etmek mümkün değildir.

İşte bu düşünceden hareketle, bu çalışma ile XVI. yüzyılın sonlarından itibaren, Orta Asya siyasî hayatında önemli rol oynayan Kazakların tarihî süreç içinde siyasî oluşumları ve ortaya çıkışları incelenmiştir.

1. XVI. Yüzyılda Orta Asya'da Oluşan Yeni Siyasî Değişiklikler

XVI. yüzyılın başlarından itibaren, Orta Asya'nın çevresini oluşturan yerleşik uygarlık merkezlerinde daha önce var olmayan merkezîyetçi olarak nitelenen ve yapılanan yeni siyasî kuruluşlar ortaya çıkmağa başlamıştır. Şöyle ki; Orta Asya'nın etrafında oluşmağa başlayan yeni siyasî kuruluşların Orta Asya için önem taşıyan ticaret yolları üzerinde hâkim olmağa başlaması uzun sürede etkisini gösterecek değişikliklerin temellerini atıyordu.

Bu süreç içinde Orta Asya'nın çevresinde kısmen siyasî birleşme ve merkezleşme söz konusu iken, Orta Asya'da ayrılma veya adem-i merkezleşme süreci hızlanmaktadır⁵.

Kazaklar tarihî kaynaklarda daha çok, göçebe bir halk olarak gösterilir. Nitekim, XVI. yüzyılda Kazaklar siyasî bir kuruluş olmaktan çok, göçebe boylar topluluğundan meydana gelen bir birlik niteliğindedir.

⁵ CRUMMEY, R. O. *The Formation of Moskovy 1304-1613*, s. 56-81.

Türkçe Kazak adının Rusça Kozak biçiminde yazılan kazak diye telâffuz edilen halkla hiçbir ilgisi yoktur.

Sovyetler Birliği dağılmadan önce, Türkiye'de Kazakistan kavramı halk arasında Türkistan'ın bir parçası veya Orta Asya'nın bir bölgesi olarak bilinirdi. Öyle ki, yeri bile tam olarak hiçbir zaman haritada gösterilmezdi .

1.1. Kazaklar kimdir?

Kazak kelimesinin kökeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, 'bağımsız veya kendi kendisinin beyi' anlamına geldiği belirtilmektedir.

Kazak adının ne zaman ortaya çıktığını tam olarak söylemek mümkün değildir. Çünkü *Kazak* kelimesinin kökeni tarihi eskilere dayanmaktadır. Bu hususta araştırmalar yapan Z. V. Togan'a göre ; Kazak kelimesi devlet kavramının zıddıdır. Öyle ki, Z. V. Togan'a göre *Kazak* kelimesi öncelikli olarak önce sultanlara verilmiş, daha sonra, onlara bağlı boylara ad olarak verilmiş bir kavramdır.

Kazaklar hakkında değişik görüş ve varsayımlar vardır. Örneğin; Çekoslovak tarihçi Grozniy'e göre; Kazaklar m. ö. Hazar denizinin batı bölgesinde yaşayan Hunların torunlarıdır. Ayrıca, kazak kelimesinin *kafkaz* ve *kaspi* kelimelerinin *kaz* ve *kas* kökünden türemiş olduğunu söyler⁴.

Yine Kazak şairi Kadir Mırzalı; "*Biz-Kazak, ecelden erkindik ansağan.*" diyerek Kazak adının 'hür' anlamına geldiğini belirtmektedir.

1.2. Kazak Hanlığı

Göçebe geleneği ve yaşam biçiminde olan Kazakların geniş bozkırlardaki hayatları 1465'te ilk Kazak sultanlarının bugün Kazakistan'ın bir kısmını oluşturan "Ceti Su", "Çüy" ve "İli" havzasına gelmesi, orada Doğu Çağatay hanlarına sığınmaları ve

⁴ KIRIMLI, a. g. m., s. 1222.

⁷ TOGAN, Zeki Velidi, *Bugünkü Türheli, Türkistan ve Yakın Tarihi*, s. 37.

⁸ İBADULLAYEV, A. - KENJETAV, D. ve arkadaşları. "Kazakistan", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 16 Haziran 1997 s. 1215.

⁹ TOGAN, Z. V. a. g. e., s. 37.

onlara katılmaları sonucu değişmeğe başlamıştır. Daha sonra bazı Özbek boylarının da bunlara katılmaları ile Kazak topluluğu artmıştır.

Kazaklar, *ulu-cüz*, *orta-cüz* ve *kiçi-cüz* (veya *orda*), üç bölgeye ayrıldılar . Fakat, ilerleyen zaman içerisinde *ulu* ve *kiçi-cüz* denilen bölgeler, *orta-cüzün* hâkimiyetine girdi. XV. yüzyıl başlarında Altın Ordu Hanlığı'nın yıkılışı ile Nogay Ordası ile Özbek Hanlığı kuruldu.

Altın Ordu'nun çözülmeye başladığı XV. yüzyıl başlarında Kıpçak Bozkır'ında, yani bugünkü Kazakistan'da karmaşık bir mücadele başlamıştır. Bu mücadele de rakipler Kıpçak-Özbek topluluğundan ve özellikle han seçmede etkin olan Nogaylardan destek bulmaya çalışmışlardır.

Daha önce, Çingis Kağan idaresindeki Karlık, Nayman, Argın, Kıpçak ve Karluk gibi büyük boylar Nogay ve Özbek hanlıklarının idaresi altına girdiler. XV. yüzyılın ortalarında Özbek Hanı Ebülhayır'ın ölmesiyle, göçebe grupların dağılarak Kazak ve Özbek Hanlıklarına ayrıldığı görülür".

Bu ayrılık rüzgârları Orta Asya'da bazı değişikliklere işaret eden önemli bulgulardır. Bu dönemde Kazaklar bozkırları seçerken; Özbekler Timurîlular elinde bulunan Orta Asya'nın yerleşik merkezlerine, Maveraünnehir ve Harezm'e yönelmeğe başlamışlardır. Kazaklar, Kazak bozkırların esnek bir birlik kurmuşlardır.

Burunduk Han (1474-1511) zamanında dağılma tehlikesi geçiren Kazaklar Şaybak Han ve öbür rakipleri ülkeden çıkarmışlar. Bundan sonra Muhammed Şaybak Maveraünnehir'e egemen olmuştur . Birlikleri gittikçe genişleyen Kazaklar Kazak bozkırlarının büyük bir kısmını denetlemeğe başlamışlardır.

1.2.1. Kasım-Han Dönemi

Kazak Hanlığında siyasi ve iktisadi yönden ilk gelişmeler Kasım Han (1511-1523) zamanında olmuştur. Onun Kazakların

SARAY, Mehmet, *Kazak Türkleri Tarihi, "Kazakların Uyanışı"*, s. 18. " *Türh-i Râşidî*", s. 272-273.

¹² GROUSSÉT, R. *Bozkır İmparatorluğu*, İstanbul 1980.

yaşadığı toprakları birleştirdiği *Târîh-i Râşidî*, *Şeybanî-nâme* gibi tarihî eserlerde belirtiliyor.

Kasım Han zamanında genişleyen Kazak Boylar Birliği Nogay, Nayman ve Argun gibi boyların da birliğe katılmaları ile yaklaşık bir milyonluk bir halk hâline gelmişlerdir¹³. Kasım Han zamanında, yerleşik merkezlerle ticarî ve iktisadî faaliyetlerin önemli noktasını oluşturan Sir Derya üzerindeki şehirler ele geçirilmeğe çalışılmıştır.

Ancak, Maveraünnehir'deki şehirleri ele geçirememişlerdir. Bozkırdaki boşluğu dolduran Kazaklar her zaman yerleşik merkezlerle bağ kurmak istemişlerdir. Bu dönemde Ruslarla ve İdil yöresindeki Hanlıklarla diplomatik ve ticarî ilişkiler kurulmuştur.

Kasım Han dönemi için XVI. yüzyılda küçük kazak beyleri Kasım Han'ın hâkimiyeti altında birleştirildi diyebiliriz ki.

1.2.2. Kasım Han'ın Kaska Yolu (Anayasa)¹⁴

Kasım Han zamanında, Kazakların ilk anayasası olan *beş yarg* yeniden düzenlendi. Bu anayasa, göçebe örf ve âdetleri göz önüne alınarak yapılmıştır. Bu anayasaya, Kasım Han'ın kaska yolu denilmiştir.

1.3. Kazak-Kırgız Hanı Haknazar Han (1538-1580) Dönemi

Kasım Han'ın ölümünden sonra gevşeyen Kazak birliği oğlu Haknazar zamanında yeniden toparlanmıştır. Haknazar Han Taşkent'i ele geçirdi. Haknazar Kırgızlarla birlikte hareket ederek Nogay topraklarına yayılmıştır. Haknazar Han Kazak-Kırgız Han unvanını almıştır. Bu dönemde Kazak Hanlığının iktisadî güçlenmiştir.

Haknazar döneminde, Kasım Han zamanında olduğu gibi Maveraünnehir ve Doğu Türkistan'ın yerleşik bölgelerine geçiş elde etmek için çalışılmıştır¹⁵. Haknazar Han döneminde, Özbek

¹³ *Târîh-i Râşidî*, s. 273.

¹⁴ İBADULLAYEV, A. -KENJETAV, D. ve arkadaşları, a. g. m., s. 1215.

¹⁵ GOLDEN, P. B. *An Introduction to the History of the Turkic Peoples Ethnogenesis and Early Modern Eurasia and the Middle East*, s. 339-343.

Hanlığı işlerine de karışıldığını görüyoruz. Haknazar Han, Türkistan bölgesine yönelerek, burada Özbeklere karşı üstünlük sağladı.

1.4. Tevekkül¹⁶ Han (1586-1598) Dönemi¹⁷

Tevekkül Han zamanında Kazaklar Maveraünnehir'de Özbek Hanlığını işgal ettiler. Kazakların Taşkent'i Orta Asya'da yönetim merkezi yaparak, üç bölüme başka bir ifadeyle, üç *câze* ayrılıp bu biçimde teşkilâtlanmaları bu dönemde olmuştur¹. Büyük ordu (*ulu-câz*) Balkaş kıyıları, Çüy, Talaş ve öbür nehir boylan ile Alataş'a kadar, başlıca Calayır, Duglat boylarını; Küçük ordu (*kiçi-câz*) kuzey Kazakistan nehirleri, Hazar denizinin kuzey kıyılarına kadar Alım-Uh boyları; Orta ordu (*orta-câz*) Tobol, İşim ve İrtiş boyları ile Taşkent ve Türkistan bölgesine göç eden Argu, Kıpçak boylarını içine almaktadır.

Tevekkül Han'dan sonra, Kazaklar büyük tehlikelerle karşı karşıya kaldılar. Şöyle ki; Bir taraftan Ruslar, öbür yandan Moğol asıllı Oyratlar, Kalmuklar ve Cungarlarla çok çetin mücadeleye giriştiler. Türk töresini yazılı hâle getiren Taule Han (1680-1718) birleşik Kazak halkının son hükümdarı olmuştur. Yazılı hâle getirilen Türk töresi, Kasım Han'ın Kasrı olarak nitelenen anayasanın tekrar yenilenmesidir.

II. XVI. Yüzyıl Sonrasında Kazakların Durumu

XVI. yüzyılda Orta Asya'nın bozkır bölgelerinde bulunan Kazaklar, yerleşikliğe geçmeğe başlayan Özbeklere karşı göçebe geleneğinin koruyucusu durumunda olmuşlardır. XVI. yüzyılda Orta Asya'nın batı kesiminde Maveraünnehir ve Harezmi'de Özbek hanlıkları, Kazakistan'da Kazaklar bulunurken, doğuda ise Doğu Çağatay Hanlığı bulunmaktaydı. XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında Kazak boyları gittikçe büyüyerek üç *câz* hâlinde yaşamağa başladılar. Her *cyzün* başında bir han bulunuyordu.

¹⁶ Tevekkül Han, bazı kaynaklarda Tevkel (Tevekkel) Han olarak da gösterilmektedir.

¹⁷ SARAY, a. g. e., s. 19.

¹⁸ SARAY, a. g. e., s. 18.

1440 yıllarda tarih sahnesine çıkan Kazaklar, XVIII. yüzyıldan itibaren Rusların yönetimi altına girmişlerdir. XVIII. yüzyılda, Rusların yönetimi Kazaklar üzerine doğudan gelen Kalmuk akınları biçiminde başlamıştır. Bu dönemde Kazaklar tamamıyla yok olma durumuyla karşı karşıya kalmışlardır. Öyle ki, Kazak tarihinin en hüznü ve acıklı devrelerinden biri olan "Oçtaban şubınnıdf (tabanlar beyaz oluncaya kadar sürünerek ilerlemek) olayı bu dönemde olmuştur. Kalmukların önünden kaçan Kazak boylan hep batıya doğru ilerlemişlerdir .

Böylece Rusların etkin olduğu nüfus bölgesine çok yaklaşmışlardır. Bu sebeple 1730'larda Kazak topraklarının batıdaki en uç noktasında bulunan *kiçi-cılz* hanı Ebülhayır Rus çarlığına başvurarak, ondan Rus tabiiyetini istemesi, Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde çok suiistimal edilen bir husus olmuştur. Şöyle ki; Bütün Kazakların hepsinin Rus hâkimiyetine kendi dilek ve istekleri ile girdikleri belirtilmiştir. Sovyetler Birliği döneminde, Kazak dilinde basılan kitaplarda, bu konu üzerinde titizlikle durulmuştur²⁰.

Rusların Kazakistan'a batı ve kuzey bölgelerine gelmesi, bu bölgelere askerî kışlaların inşa edilmesiyle başlamıştır. Bunun sonucunda, Kazakistan'da (*kiçi-cılz*) denilen bölge 1731'de, *orta-cılz* hanları ise 1740'da Rus egemenliği altına girdi²¹.

XIX. yüzyılda Rus egemenliğine karşı mücadele etmiş bulunan *orta-cılz* Hanı Abılay ve onun torunu Kenesarayı Han, bugün Kazaklarca ilk kazak milliyetçileri olarak kabul edilmektedir. Kazakların müstakil devlet kurmasında, büyük mücadele vermiş olan Kenesarı Han hakkında Çarlık ve Sovyetler Birliği döneminde yazılan eserlerin sayısı oldukça azdır. Ayrıca bu konuda birçok eser de yasaklılar kapsamına alınmıştır. Fakat Kazakistan'ın 16 Aralık 1991'den sonra bağımsızlığa kavuşmasından itibaren, Kenesarı hakkında yasaklanmış olan

²⁰ KIRIMLI, a. g. m., s. 1225.

"Gazaq", *Qazaq Sovyet Entsiklopediyası*, 6. Cilt, s. 262'den nakleden KIRIMLI, a. g. m., s. 1225.

²¹

AYDIN, T., "Sovyetler Birliği Dağılırken Kazakistan", *Uluslar arası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Ankara, Ocak 1992 s. 9.

eserler tekrar yayımlanmağa başlamıştır. Kenesarı'nın bağımsızlık için yaptığı mücadele, Kazak basınında tekrar gündeme gelmiştir²²

XIX. yüzyılda, Kazak topraklarının uç bölgelerinde kurulan askerî kışlaların çevresine Rusya Kozakları yerleştirerek, güvenliğini sağlama atılımına başlamıştır. Yerleştirilen bu Kozak toplulukları, birtakım desteklerle de, Kazak devletinin oluşmasını engellemişlerdir . 1917 Bolşevik İhtilâli'nden sonra, Kazaklar, 1936 yılında Kazakistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adı ile Sovyetler Birliği'ne katıldılar.

SONUÇ

XV. ve XVI. yüzyılda Asya'nın siyasi yapısında köklü değişikliklere işaret eden siyasi gelişmeler olmuştur. Şöyle ki; özellikle XVI. yüzyıl başlarından başlayarak Asya'da yerleşik güçlü aktörler ortaya çıkmıştır. Dengeler değişmeğe başlamıştır. Örneğin; Moskova-Rus Devleti Orta Asya'yı jeopolitik ve sosyoekonomik olarak etkilemiştir. Bu bağlamda olmak üzere, çok eski zamanlardan beri uluslar arası ticaretin önemli merkezlerinin bulunduğu İdil (Volga) havzasının XVI. yüzyılın ortalarından itibaren Moskova-Rus Devleti'nin denetimi altına girmesi, Avrasya'daki dengeler açısından önemli bir dönüm noktasıdır.

İşte bu şartlar altında XVI. yüzyılda Kazaklar, siyasi bir kuruluş olmaktan çok, göçebe boylar topluluğundan meydana gelen bir birlik niteliğindedir. Nitekim, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Kazakların Orta Asya siyasi hayatında önemli rol oynadıklarını görüyoruz. Ayrıca, Kazak adının Rusça *kozak* biçiminde yazılarak, Kazak diye telâffuz edilen halkla hiçbir ilgisi olmadığını da görüyoruz.

Kazaklar Orta Asya'da Çingis Kağan'ın fetihleri zamanında ortaya çıkmışlar. Küçük Kazak Beylikleri de, XVI. yüzyılda Kasım Han zamanında birleşerek, Kazak Birliği'ni oluşturmuşlardır.

BEKMAHAVA, E. "Qazaq Halqınmq Kenesarı Bastagan Azattia Qozyahısı", *Culhız*, 7, 8, 9, 10. Sayılar, 1991.
KIRIMLI, a. g. m., s. 1226.

KAYNAKÇA

- AKARSLAN, Mediha. *Değişen Dünya Dengeleri ve Rusya Federasyonu Yakın Çevre Politikası ve Türk Cumhuriyetleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1994.
- AYDIN, Turan. "Sovyetler Birliği Dağılırken Kazakistan", *Uluslararası İlişkilerde Olaylar ve Yorumlar*, Ankara, Ocak 1992.
- BEKMAHAHA, Emuhan. "Qazaq Halgınınq Kenasarı Bastagan Azattia Qozyalı", *Caldz*, 7, 8, 9, 10. Sayılar, 1991.
- CRUMMEY, O. Robert. *The Formation of Moskovy 1304-1613*, Longman London and Newyork.
- GOLDEN, B. Peter. *An Introduction to the History of the Turkish Peoples Ethogenesis and Early Modern Eurasia and the Middle Eurasia and the Middle East*. Otto Harrossowitz, Wiesbaden, 1992.
- GROUSSET, Rene. *Bozkur İmparatorluğu*. Çev. M[ehmet] Reşat ÜZMEN, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1980.
- İBADULLAYEV, Azamat - KENJETAV Dosay ve arkadaşları "Kazakistan" *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 16, Ankara, Haziran 1997.
- KANPOLAT, Hasan. "Bağımsızlıklarının Beşinci Yılında Türkiye ile Yeni Türk Cumhuriyetleri Arasında İmzalanan Anlaşmalar", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 15, Ankara Haziran 1997.
- KIRIMLI, Meyem. "Kazakistan (Kozakların Değil) Kazakların Vatanıdır", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 16, Ankara, Haziran 1997.
- SARAY, Mehmet. *Kazak Türkleri Tarihi "Kazakların Uyanışı"*, İstanbul, 1993.
- Târîh-i Râşidî*.
- TOGAN, İsenbike. "İmparatorluklar ve Ticaret Yolları", *1. Uluslar arası Tarih Vakfı Kongresi'ne* sunulan bildiri.
- TOGAN, Zeki Velidi. *Bugünkü Türkelî, Türkiistan ve Yakın Tarihi*, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1982.
- TOGAN, Zeki Velidi. *Umumî Türk Tarihi Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.

KİTAB-I DEDE KORKUT'TA AK VE KARA İLE İLGİLİ
UNSURLAR

Doç. Dr. Ali TORUN*

ÖZET

Dede Korkut Hikâyeleri, 14. yy. sonları 15. yy. başlarında yazıya geçirilmiştir. Bu eser, Türk toplumunun değer yargılarını bu güne taşıması bakımından önem taşımaktadır. Bu yönüyle pek çok incelemeye konu olmuştur.

Dede Korkut'ta insanın bazı hâlleri, eşyalar, hayvanlar ve coğrafyanın "ak" ve "kara" kavramlarıyla ifade edildiği görülmektedir. Bu kavramlar, bir renkten ziyade eski Türk kültüründen gelen değer yargılarının ifadesidir.

ABSTRACT

Dede Korkut Stories was put in writing at the end of 14 th century and at the beginning of 15 th century. This work is valuable as it has carried the Turkish community's accepted values to the present. in this respect, it has been the subject of several investigations.

in Dede Korkut, it is seen that some behavior of human stated by belongings, animals and the geograpy's concepts of "white" and "black". These concepts are not a color but an explanation of the accepted values coming from the old Turkish culture.

* DPÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi